

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«Харківський політехнічний інститут»

Історія економіки та економічної думки

Методичні вказівки до вивчення курсу
і виконання реферативних завдань
для студентів економічних спеціальностей
заочної форми навчання

Харків 2016

УДК 330.8(042.3)

ББК 65.02я7

И90

Рецензенти:

Е. М. Воробьев, д-р екон. наук, професор
(Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна)
Н. Б. Решетняк, канд. екон. наук, доцент,
(Національний технічний університет «ХПІ»)

Авторский коллектив:

АБРАМОВ Ф. В., ВІНІЦКА С. Г., ГУБАНОВА Н. Н., ДВІНСЬКИХ В.М.

И90 **Історія економіки та економічної думки:** метод. вказ. до вивч. курсу і викон. реферат. завд. для студ. економ. спец. заоч. форми навч. / сост. Ф. В. Абрамов, С. Г. Вініцка, Н. Н. Губанова, В. М. Двінських; под ред. проф. С. И. Архієреєва. – Х.: НТУ «ХПІ», 2016. – 46 с.

ISBN

Методичні вказівки призначені для вивчення студентами історії економіки та економічної думки світу і України з давніх часів до наших днів. Матеріал викладається в тісному зв'язку з характеристикою епох, типів економіки і економічних ідей і концепцій. Методичні вказівки підготовлені відповідно до програми «Історія економіки та економічної думки» для студентів економічних спеціальностей. Включені теми рефератів та контрольні питання для підготовки до іспиту. Видання розраховане на студентів економічних спеціальностей заочної форми навчання.

Табл. 2. Бібліогр: 15 назв.

УДК 330.8(042.3)

ББК 65.01я7

ISBN

© Колектив авторів, 2014

Передмова

«Історія економіки й економічної думки» (ІЕЕД) є інтегральною навчальною дисципліною. Вона вивчає історію становлення й розвитку господарства й економічної думки на певних етапах розвитку людства. Навчальний курс побудований на основі двох фундаментальних наук – «Економічної історії» та «Історії економічних вчень». «Історія економіки й економічної думки» дозволяє дослідити зв'язки характеристики епохи, типів економіки й економічних ідей, концепцій. Це має свої переваги, тому що дозволяє зрозуміти, як світ економіки й досягнутий рівень продуктивних сил, світ науки, ідеологія й особистий фактор об'єктивно сприяли виникненню тієї або іншої економічної думки(теорії) на певному етапі розвитку суспільства. Така системообразуюча структура знань, що враховує переплетіння економічної історії й економічного мислення, збагачує студентів досвідом людства в рішенні господарських проблем, озброює знанням теорій і методами аналізу, дозволяє краще зрозуміти сучасні економічні проблеми й прогнозувати їхнє наукове рішення.

Розв'язання економічних і соціальних проблем, що стоять перед Україною, неможливо без вивчення й осмислення історичної спадщини світової економічної думки. Історія економіки та економічної думки вивчає історичний процес виникнення, розвитку, боротьби і зміни економічних ідей і концепцій, викладених у роботах окремих мислителів, у теоретичних школах, течіях і напрямках економічної думки.

Мета курсу історії економіки та економічної думки - ввести студента в коло знань, що складають основу професійної культури економістів. Це передбачає не тільки засвоєння знань і придбання навичок у вирішенні

економічних завдань, але і, в першу чергу, розуміння логіки соціально-економічних процесів які відбуваються на теперішній час. Без цього економіст не зможе орієнтуватися в мінливих ситуаціях і приймати правильні й обгрунтовані рішення. Досягнення такої логіки неможливо без звернення до історії виникнення та еволюції ідей і концепцій, що пояснюють механізми функціонування економічних систем. Сучасні економічні теорії мають глибокі корені, що йдуть у минуле, і знання минулого допомагає краще зрозуміти, що відбувається сьогодні.

Вивчаючи історію економіки та економічної думки, необхідно дотримуватися принципу послідовності.. Давні економічні ідеї і теорії так само важливі, як і сучасні. Слід звертати увагу на спадкоємність економічних теорій. Наприклад, принципи класичної школи, сформульовані в XVIII столітті, залишаються дієвими в сучасних теоріях неолібералізму. Важливою умовою глибокого засвоєння ідей теоретиків минулого є знайомство з першоджерелами. Їх слід вивчати, щоб зрозуміти логіку авторів, слідуючи за якою самому привчатися логічно мислити.

Розділ I. СТРУКТУРА КУРСУ

Тема 1. Предмет і метод історії економіки та економічної думки.

Історія економіки та економічної думки як наукова та учбова дисципліни. Предмет навчальної дисципліни. Взаємозв'язок історії економіки та економічної думки. Періодизація історії господарського розвитку суспільства та історії економічної думки.

Тема 2. Господарство первісного суспільства і його еволюція на етапі ранніх цивілізацій.

Формування первісного ладу у світі й на території сучасної України. Господарство країн Давнього Сходу. Економічна думка Давнього Сходу.

Тема 3. Господарство та економічна думка суспільств європейської цивілізації в період середньовіччя.

Основні риси феодального господарства. Форми феодального землеволодіння Середньовічне місце. Розвиток ремесла і торгівлі. Формування феодальних відносин у Київській Русі. Економічна думка епохи Середньовіччя

Тема 4. Формування передумов ринкової економіки в країнах європейської цивілізації.

Економічні передумови та наслідки великих географічних відкриттів. Первісне нагромадження капіталу. Еволюція аграрних відносин в Україні протягом козацько-гетьманського періоду. Меркантилізм – економічна ідеологія періоду первісного нагромадження капіталу.

Тема 5. Розвиток ринкового господарства в період становлення національних держав (друга половина XVI – перша половина XIX ст.).

Утвердження ринкової економічної системи у країнах європейської цивілізації. Промисловий переворот, його наслідки і особливості у різних країнах. Економічна думка епохи промислового капіталізму. Економічне вчення марксизму.

Тема 6. Ринкове господарство країн західної цивілізації в період монополістичного капіталізму.

Загальна характеристика розвитку господарств провідних країн західної цивілізації Європи та США наприкінці XIX – початку XX ст. Методологія маржиналізму та його основні школи. Американська та кембриджська школи маржиналізму. Соціальний напрям у політичній економії як передумова появи інституціоналізму. Інституціоналізм та його головні напрямки.

Тема 7. Особливості розвитку ринкового господарства та основні

напрямки економічної думки в Україні (друга половина XIX ст. – початок XX ст.).

Вплив промислового перевороту та аграрних реформ на становлення ринкового господарств. Розвиток ідей класичної політекономії, соціалізму та маржиналізму в Україні.

Тема 8. Господарство та економічна думка в період державно-монополістичного розвитку суспільств європейської цивілізації (перша половина XX ст.).

Економічні наслідки Першої світової війни. Характерні риси розвитку господарств країн світу у 20-ті рр. План Ч. Дауеса. Світова економічна криза 1929–1933 рр. Економічна теорія конкуренції Е. Чемберліна, Дж. Робінсон. Економічне вчення Дж. М. Кейнса.

Тема 9. Розвиток національних економік країн західної цивілізації в системі світового господарства під впливом науково-технічної революції (друга половина XX ст.).

Світова система господарства у другій половині XX ст. Особливості економічних систем і форм господарювання провідних країн. Моделі національної економіки у світовій економічній системі. Економічний розвиток провідних національних економік у 50–70-х роках XX ст.. Напрями розвитку світової економічної думки у 50–70-х роках XX ст.: неокейнсіанство, неокласика, неолібералізм, інституціоналізм.

Тема 10. Світове господарство та основні напрямки економічної думки на етапі інформаційно-технологічної революції (кінець XX – початок XXI ст.).

Тенденції розвитку світового господарства останньої третини XX – початку XXI ст. Передумови виникнення та загальна характеристика посткейнсіанства та нового кейнсіанства. Вплив інформаційно-технологічної революції останньої третини XX–початку XXI ст. на розвиток економіки провідних країн світу. Сучасні неокласичні економічні концепції. Монетаризм. Еволюція інституціоналізму у другій половині XX – на початку XXI ст. Неоінституціоналізм та його основні напрямки.

Тема 11. Формування засад ринкового господарства в Україні (90-ті роки XX ст.).

Стан економіки України на момент проголошення незалежності. Початок реформування національної економіки (1991–1994 рр.). Радикальні економічні перетворення другої половини 90-х років. Теоретичні дослідження українськими вченими проблем ринкового реформування економіки України.

Розділ II. ВАРІАНТИ РЕФЕРАТІВ І ВКАЗІВКИ ДО ЇХ ВИКОНАННЯ

Варіанти рефератів

1. Предмет і метод історії економіки та економічної думки

Історія економіки та економічної думки як наука. Предмет дисципліни як історія становлення й розвитку суспільного виробництва і його відбиття в економічній думці. Підходи до періодизації історії економіки й економічної думки. Методи історії економіки й економічної думки. Завдання курсу з формування сучасного економічного мислення й світогляду студентів.

2. Господарство первісного суспільства і його еволюція на етапі ранніх цивілізацій

Основні етапи господарської еволюції первісного суспільства, їхня характеристика. Неолітична революція. Виникнення відтворюючого господарства (землеробства, скотарства, ремесла). Трипільська культура. Громада як головна форма господарства й побуту первісного суспільства. Розклад первісної господарської системи.

3. Етнополітична революція й формування ранніх цивілізацій

Загальні основи генезису господарства й господарських форм у ранніх цивілізаціях країн Давнього Сходу. Господарський розвиток Давнього Єгипту і його відбиття в економічній думці. «Повчання гераклеопольського царя своєму синові Мерикару», «Речення Іпусера...».

4. Господарський розвиток і економічна думка Месопотамії

Економічні причини виникнення стародавньосхідних держав. Система «влада-власність» і її роль у розвитку господарства Давнього Сходу. Господарський розвиток і економічна думка Месопотамії. Закони Хаммурапі.

5. Особливості господарського розвитку й економічна думка періоду формування світових цивілізацій (VIII ст. до н.е. – V ст. н.е.)

«Осьовий час» і формування сучасних цивілізацій і їх характеристика в осьовий час. Особливості економічного розвитку Давньої Індії та Китаю. Економічна думка Давньої Індії. Трактат «Артхашастра». Економічна думка Давнього Китаю. Конфуціанство, легізм, даосизм, трактат «Гуань-цзи».

6. Господарський розвиток і економічна думка Давньої Греції в осьовий час

Західна цивілізація й господарський розвиток Давньої Греції. Економічна думка Давньої Греції в працях Ксенофонта, Платона, Аристотеля.

7. Економічний розвиток і економічна думка Давнього Рима

Характерні риси західної цивілізації, її відмінність від Східної. Економіка Давнього Рима. Причина падіння Римської імперії. Економічна думка в працях Катона, Гракхів, Варрона, Колумелли.

8. Господарство й економічна думка суспільств Європейської цивілізації в період раннього середньовіччя (V–X ст.)

Загальна характеристика Східної й Західної цивілізації епохи середньовіччя. Економіка Західної Європи і її аграризація на ранньому етапі (V–X ст.). Основні пам'ятки суспільно-економічної думки раннього середньовіччя. «Салічна правда», «Капітулярій про вілли».

9. Господарство й економічна думка Європейської цивілізації в період розвитку середньовіччя (XI–XV ст.)

Господарська система Західної Європи в XI–XV ст. Середньовічне місто і його роль у становленні ринкових відносин у Західній Європі. Корпоративні форми організації господарської діяльності в середньовічному місті. Економічні погляди каноністів. Фома Аквінський.

10. Роль середньовічного міста у формуванні основ ринкової системи господарства країн Європейської цивілізації

«Комунальні революції» і економічний розвиток середньовічних міст: цехи, гільдії. Економічне значення хрестових походів. Два кола міжнародної торгівлі – левантійське й ганзейське. Розвиток інститутів ринку: ярмарків, монетного та вексельного обігу, банків, бірж. Економічна думка пізнього середньовіччя. Фома Аквінський.

11. Давньоруське ранньофеодальна держава як складова частина Європейської цивілізації (IX–XII ст.)

Історико-економічні основи еволюції державності у східних слов'ян. Феодальне землеволодіння. Розвиток сільського господарства, ремесла. Міста й торгівля в Київській Русі. Розпад Давньоруської держави: економічні причини й наслідки. Пам'ятники феодального права й суспільно-економічної думки. «Руська правда», «Повчання дітям» Володимира Мономаха, «Повість минулих літ» Нестора.

12. Формування передумов ринкової економіки в країнах Європейської цивілізації (XVI–перша пол. XVII ст.) і виникнення меркантилізму

Передумови виникнення ринкового господарства в період пізнього феодалізму. Великі географічні відкриття і його наслідки. Меркантилізм – перша економічна концепція доринкової економічної теорії. Теорії грошового балансу (В. Стаффорд, Г. Скаруффі), торговельного балансу (Т. Ма, А. Монкретьєн, Ж. Б. Кольбер).

13. Формування передумов ринкової економіки в країнах Європейської цивілізації (XVI–перша пол. XVII ст.) і виникнення класичної політичної економії

Головні риси перехідного періоду від феодалізму до капіталізму. Первісне нагромадження капіталу як вихідний пункт становлення ринкового господарства в Західній Європі. Критика меркантилізму й виникнення ідей класичної школи в працях В. Петті й П. Буагильбера.

14. Соціально-економічний розвиток українських земель у козацько-гетманський період (XVII–XVIII ст.) і становлення ідей меркантилізму

Еволюція аграрних відносин у козацько-гетманський період. Розвиток мануфактур, внутрішньої й зовнішньої торгівлі. Ідеї й практика меркантилізму в працях Ф. Прокоповича, Г. Грабянка, С. Величка. Політика Б. Хмельницького.

15. Особливості становлення ринкової економіки у Франції (друга пол. XVIII ст.) і виникнення фізіократії – першої школи політекономії Франції

Особливості формування передумов ринкової економіки в мануфактурний період. Економічна теорія фізіократів як відбиття протиріч економічного розвитку Франції. Ф. Кене, Ж. Тюрго.

16. Розвиток ринкового господарства в період становлення національних держав (друга пол. XVII–перша пол. XIX ст.)

Створення адекватних умов для розвитку капіталізму: демократичні, промислові й культурні революції. Загальна характеристика економічних теорій епохи вільної конкуренції і їхнє значення для розвитку ринкового господарства в країнах європейської цивілізації (класична політекономія, історична школа, марксизм).

17. Розвиток ринкового господарства (сер. XVII–поч. XIX ст.) і становлення класичної політекономії

Передумови Англійської буржуазної революції і її економічні й соціальні наслідки. Промисловий переворот, його суть і значення для розвитку ринкового господарства країн Європейської цивілізації. Відбиття генезису капіталістичної економіки в класичній політекономії А. Сміта, Д. Рикардо.

18. Завершення становлення ринкового господарства у Франції (кінець XVIII –сер. XIX ст.) і подальша еволюція класичної політекономії в працях Ж. Б. Сея, Фр. Бастіа

Особливості економічного розвитку Франції в першій половині XIX ст. Роль парцелярної системи в розвитку ринкової економіки. Лихварський характер французького капіталізму. Еволюція класичної політекономії у Франції в першій половині століття в працях Ж. Б. Сея, Фр. Бастіа.

19. Господарський розвиток німецьких земель у першій половині XIX ст. і формування історичної школи Німеччини

Причини економічного відставання Німеччини. Формування передумов промислової революції. Зародження системи національної політекономії (Ф. Лист). Історична школа Німеччини і її внесок у розвиток економічної науки.

20. Соціально-економічні й політичні наслідки розвитку капіталізму в провідних країнах Європейської цивілізації в першій пол. XIX ст. і їхнє відбиття в марксистській економічній теорії

Особливості промислового перевороту в Англії, Франції, Німеччині. Соціально-економічне становище працівників. Загострення боротьби між працею й капіталом, формування робочого руху. Виникнення й розвиток марксистської економічної теорії.

21. Ринкове господарство провідних країн Заходу в період переходу до монополістичної стадії розвитку капіталізму (друга пол. XIX – поч. XX ст.)

Загальна характеристика розвитку господарств провідних країн Західної Європи й США наприкінці XIX–поч. XX ст. Маржиналістська революція і її зв'язок зі змінами у світовому господарстві. Внесок австрійської школи в економічну теорію. К. Менгер, Е. Бем-Баверк, Ф. Візер.

22. Ринкове господарство США в період монополістичної стадії розвитку (друга пол. XIX–поч. XX ст.)

Становлення монополістичного капіталізму. США – головний лідер світової економіки. Виникнення інституціоналізму і його головні напрямки. Т. Веблен, Дж. Коммонс, У. Мітчелл.

23. Розвиток ринкового господарства провідних країн Заходу (друга пол. XIX–поч. XX в.) і його відбиття в працях неокласиків

Зародження великих підприємств і монополій. Проблеми формування ефективної економічної політики фірм. Неокласика як новий етап маржиналістської теорії в працях А. Маршалла й Дж. Б. Кларка.

24. Особливості розвитку ринкового господарства й основні напрямки економічної думки в Україні (друга пол. XIX–поч. XX ст.)

Становлення ринкового господарства в Україні. Селянські реформи 1848 р. в Австро-Угорщині й 1861 р. у Росії. Промисловий переворот у Східній Україні. Особливості розвитку ринкового господарства в Україні на рубежі XIX–XX ст. у працях М. Туган-Барановського, Н. Бунге, П. Струве. Розвиток політичної економії в Україні: Т. Степанов, Н. Бунге, І. Вернадський, Є. Слуцький, М. Туган-Барановський.

25. Господарство і економічна думка в період державно-монополістичного розвитку Західної цивілізації (перша пол. XX ст.)

Розвиток світового капіталістичного господарства на початку XX ст. і в період Першої світової війни. Становлення системи регульованого капіталізму й еволюція неокласичної теорії. Теорії монополії й конкуренції. Дж. Робінсон, Е. Чемберлін.

26. Господарство й економічна думка періоду державно-монополістичного розвитку Західної цивілізації (перша пол. XX ст.) і виникнення кейнсіанства

Світова економічна криза 1929–1933 рр. і шляхи виходу з нього. Зміна в господарствах країн Західної цивілізації і їхнє відображення в теоретичній концепції Дж. М. Кейнса. Економічна програма Дж. М. Кейнса.

27. Розвиток національних економік країн Західної цивілізації й основних напрямків світової економічної думки (друга пол. XX ст.)

Світова система господарства в другій половині XX ст. Фактори розвитку господарських сфер суспільства в післявоєнний період: військово-конверсійний, інноваційно-технологічний, наднаціонально-організаційний, міжнародно-інтеграційний розвиток національних економічних систем Західної цивілізації.

Основні напрямки розвитку світової економічної думки: некейнсіанство, неолібералізм, нова класична макроекономіка, інституціоналізм (загальна характеристика).

28. Прискорений економічний розвиток ФРН в 50–60 р. XX ст. і роль представників ордолібералізма в його здійсненні

Підсумки II-ї Світової війни для економіки Західної Німеччини. Роль «Плану Маршалла» і реформ Л. Ерхарда у відродженні німецької економіки. Висування ФРН на провідні позиції в Європі. Суть неолібералізма. Роль представників німецького неолібералізма в створенні «соціального ринкового господарства»: В. Ойкен, Л. Ерхард, А. Мюллер-Армак.

29. Розвиток світової економіки в останній третині XX–поч. XXI ст. і формування неконсервативних напрямів в економічній науці

Структурна й системна криза провідних індустріальних країн Заходу. Недосконалість систем державного управління й перехід до неолібералізму в економіці (тетчеризм, рейганоміка). Прискорене входження провідних країн Заходу в постіндустріальну стадію розвитку. Неконсервативні напрями економічної науки – неолібералізм і нова класична макроекономіка.

30. Світове господарство на етапі інформаційно-технологічної революції (кінець XX–поч. XXI ст.) та інституціональний підхід до дослідження

Посилення інтернаціоналізації й глобалізації світового господарства. Складність і суперечливість політичного й соціально-економічного розвитку світової цивілізації і її відбиття в сучасних інституціональних теоріях.

31. Становлення й етапи розвитку радянської моделі господарювання в Україні і її відбиття в економічній науці (1917–1991 рр.)

Криза в Росії й Україні напередодні жовтня 1917 р. і альтернативні підходи до її розв'язання В. Леніна й М. Туган-Барановського. Становлення й етапи розвитку господарської системи радянського типу і їхнє теоретичне осмислення в роботах українських вчених-економістів.

32. Економічна думка в Україні в період переходу до НЕПу й у роки наростання державного тоталітаризму (1921–1929 рр.)

Крах економічної моделі «воєнного комунізму» і перехід до «Нової економічної політики». Альтернативність підходів до рішення економічних проблем періоду НЕПу й наростання державного тоталітаризму в роботах вчених-економістів дореволюційної школи й вчених-марксистів.

33. Затвердження адміністративно-командної системи і його відображення в українській економічній думці в 30-х–сер. 50-х рр. ХХ ст.

Господарство України в період становлення адміністративно-командної системи і її теоретичне обґрунтування в українській економічній літературі в 20–30-і рр. Завершення формування соціально-економічної системи «державного соціалізму» у післявоєнний період (1940–1950 рр.) і вибір економічної стратегії розвитку.

34. Україна в умовах кризи радянської тоталітарної системи господарювання й спроб її реформування (1960–1980-і рр.)

Криза державного соціалізму й спроби його реформування в періоди «відлиги», «застою», «перебудови». Пошук ефективних шляхів і заходів економічного розвитку, подолання спрощених уявлень у політекономії соціалізму в роботах вчених-економістів із проблем власності, удосконалювання господарського механізму. Криза політекономії соціалізму й формування основ сучасної концепції господарювання в працях українських вчених-економістів наприкінці 1980–1990-х рр.

35. Формування основ ринкового господарства в Україні (90-і рр. ХХ ст.)

Стан економіки на момент проголошення незалежності. Початок реформування національної економіки: позитивні й негативні наслідки. дослідження українськими економістами проблем трансформації директивної економіки в ринкову. Конституційне закріплення курсу на створення державно-регульованої, соціально орієнтованої ринкової економіки і його обґрунтування в працях вітчизняних економістів.

Вказівки до виконання реферату

Вимоги до оформлення реферату:

1.Варіант визначається за останньою цифрою номера залікової книжки студента. *Наприклад, якщо це цифра «5», то можна обрати один з трьох варіантів контрольної роботи: 5, 15 або 25;*

2.Вимоги до змісту та структури роботи:

- **титульний лист** (див. додаток А) обов'язково повинен містити назву кафедри, дисципліни, номер варіанту, тему контрольної роботи, П.І.Б. студента, номер групи та залікової книжки;

- **план**(згідно з питаннями відповідного варіанту);
- **основна частина** має розкривати сутність питань плану;
- наприкінці роботи обов'язково повинен бути **перелік джерел інформації** (див. додаток Б);

- **додатки**(якщо є статистичні таблиці, цитати з закону, тощо).

3. Технічні вимоги:

- **обсяг реферату має складати** до 24 сторінок;
- **текст** роботи виконується рукописним або комп'ютерним способом (формат А4., шрифт Times New Roman 14, інтервал-1,5, поля: верхнє та нижнє -2 см, ліве -3см, праве -1,5см.).

ДОДАТКИ:

ДОДАТОК А. Зразок титульного аркуша

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«Харківський політехнічний інститут»

Кафедра загальної економічної теорії

Реферат

Дисципліна _____

Варіант _____

Тема _____

Перевірив

Виконав

П.І.Б. _____

П.І.Б. студента _____

вчений ступінь, звання _____

навчальна група _____

оцінка, підпис _____

номер залікової книжки _____

Харків 2016

ДОДАТОК Б. Питання для підготовки до іспиту

1. Історія економіки та економічної думки як наука.
2. Історичні типи та форми організації господарства та їх еволюція.
3. Предмет історії економіки та економічної думки.
4. Методи історії економіки та економічної думки.
5. Етапи розвитку історії економічної думки.
6. Господарство в Давньому Єгипті та його відображення в економічній думці. Господарський розвиток та економічна думка Месопотамії. Закони Хаммурапі.
7. «Осьовий час» і його роль у формуванні Західної та Східної цивілізацій.
8. Господарський розвиток Китаю в «осьовий час та його економічна думка.
9. Економічні погляди Ксенофонта, Платона і Аристотеля.
10. Формування великої феодальної земельної власності та її форми в Західній Європі (алод, бенефіцій, феоде).
11. Середньовічне місто та його роль у становленні ринкових відносин в Західній Європі.
12. Корпоративні форми організації господарської діяльності у середньовічному місті (ремісничі цехи та купецькі гільдії). Цехові статuti.
13. Економічні погляди Хоми Аквінського.
14. Роль Великих географічних відкриттів у становленні ринкового господарства в країнах Європейської цивілізації.
15. Первісне нагромадження капіталу: сутність, джерела та значення для становлення ринкового господарства.
16. Промисловий підйом Англії та становлення ринкового устрою економіки (XVII–XVIII ст.).
17. Господарства країн Європейської цивілізації на етапі становлення централізованих імперій. Меркантилізм.

18. Промисловий переворот в Англії, його суть і значення для розвитку ринкового господарства країн Європейської цивілізації.
19. Загальна характеристика економічних теорій епохи вільної конкуренції та їх значення для розвитку ринкового господарства в країнах Європейської цивілізації (класична економічна теорія, історична школа, марксизм).
20. Розвиток ринкового господарства в Англії (середина XVIII–середина XIX ст.). Висвітлення цих процесів у теоріях А. Сміта і Д. Рікардо.
21. Маржинальний напрям економічної думки.
22. Нові форми ведення господарства в США наприкінці XIX–початку XX ст. Виникнення інституціоналізму та його напрямки.
23. Криза світового господарства (1929-1933 рр..) та варіанти виходу з неї. Сутність політики «Нового курсу» Ф. Д. Рузвельта.
24. Зміни в господарствах країн Західної цивілізації в 20-30-х роках XX ст. та їх відображення в теоретичній системі Дж.М. Кейнса.
25. Німецьке «економічне диво» та роль представників німецького неолібералізму в його підготовці.
26. Інтернаціоналізація та глобалізація світового господарства останньої третини XX – початку XXI ст. та їх відображення в економічній теорії.
27. Грошовий сектор економіки та економічна суть монетаризму. М. Фрідмена.
28. Зміна ролі факторів економічного розвитку та еволюція інституціоналізму у другій половині XX – на початку XXI ст.
29. Становлення адміністративно-командної системи та її теоретичне обґрунтування в українській економічній літературі 20-30-х років.
30. Застійні явища в радянській економіці 70-х – першої половини 80-х років і проблеми вдосконалення господарського механізму в радянській економічній літературі.

ДОДАТОК В. Список джерел інформації

1. Агапова И.И. История экономической мысли. – М., 1998.
2. Аникин А.В. Люди науки. Встречи с выдающимися экономистами. – М., Дело ЛТД, 1995.
3. Антология экономической классики. – М., Эконом, 1993, Т. 1, 2.
4. Бартенев С.А. История экономических учений. – М., 2000. – 456 с.
5. Белоусов В.М., Ершова Т.В. История экономических учений. – Ростов-на-Дону, 1999. – 544 с.
6. Білоконенко О.В. Історія економічних вчень. – Київ, 2000. – 96 с.
7. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе, М., ДЕЛО ЛТД, 1994. – 720 с.
8. Всемирная история экономических учений. В 6 томах. – М., Мысль, 1986-1994.
9. Дмитриченко Л.И. История экономических учений. – Донецк, «Китис», 1999. – 452 с.
10. История экономических учений: Учебное пособие / В.Н. Двинских, Н.В. Шибалева и др.; под ред. Архиреева С.И., Решетняк Н.Б. – Харьков: НТУ «ХПИ», 2004.
11. Історія економічних вчень: Підручник/Л.Я.Корнійчук, Н.О.Татаренко А.М.Поручник та ін.; за ред. Л.Я.Корнійчук, Н.О.Татаренко–Київ: КНЕУ, 1999. – 564 с.
12. Історія економічної думки України. Навч. підручник / Васильєва Р.Х. та інші. – Київ, 1993.
13. Історія економічних вчень : у 2-х частинах. Ч. 1 : підручник / за ред. В.Д. Базилевича. – 2-е вид., випр. – К. : Знання, 2005.
14. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег. Антология экономической классики. – М., 1993. – т. 2.
15. Лауреаты нобелевской премии: Энциклопедия/Ред. И.А. Беглова. – М., 1992. Кн. 1 и 2.
16. Майбурд Е.М. Введение в историю экономической мысли. – М., Дело, 1996.-544с.
17. Маркс Карл. Капитал. Соч. Маркс К., Энгельс Ф., тт. 23, 24, 25 ч. I, II.
18. Маршалл А. Принципы экономической науки. В 3-х том. - М., 1993.
19. Ойкен В. Основы национальной экономики. – М., Экономика, 1996.
20. Смит Адам. Исследования о природе и причинах богатства народов. – М., 1962. – 684 с.
21. Титова Н.Е. История экономических учений. Курс лекций. – М., 1997.-288с.
22. Туган – Барановський М.И. Політична економія. Курс популярний. К.-1994.-262с.
23. Чемберлин Э. Теория монополистической конкуренции.(Реориентация теории ст.). – М., Экономика, 1996.
24. Ядгаров Я.С. История экономических учений. Учебник, 4-е изд. – М., 2000. – 480 с.

ДОДАТОК Г. Приклади бібліографічного опису джерел інформації

В.1. Опис джерел інформації складається з елементів, що становлять відомості про нього.

В.1.1. Відомості про книги повинні включати: прізвище (у називному відмінку) і ініціали автора; заголовок книги; призначення книги; найменування установи, що опублікувала книгу; місце видання; видавництво; рік видання; загальний обсяг у сторінках.

Приклади:

1. Бланк И. А. Словарь-справочник финансового менеджера. – К.: Ника-центр, 1998. – 480 с.
2. Корнейчук Б. В. Микроэкономика : тесты и задачи / Б. В. Корнейчук, А. Г. Симкина. – СПб : Питер, 2002.
3. Barr N. The Economics of the Welfare State. – London: Weidenfeld and Nicolson, 1991. – 495 p.
4. Основы экономической теории / С. В. Мочерный и др. – К.: Знание, 2000. – 495 p.
5. Ніколенко Ю. В. Політекономія : підручник / ред. Ю. В. Ніколенко. – К.: ЦУЛ, 2003. – 480 с.

В.1.2. Відомості про частину добутку (наприклад, стаття в збірнику) повинні включати прізвище, ініціали автора та заголовок складової частини. Далі йдуть відомості про добуток: ініціали та прізвище автора; заголовок добутку, у якому поміщена складова частина; місце видання; видавництво; рік видання; сторінки, на яких поміщена складова частина.

Приклади:

1. Коуз Р. Природа фирмы / Р. Коуз // Фирма, рынок и право ; пер. с англ. – М.: Дело, 2009. – С. 33–53.

В.1.3. Відомості про статтю повинні включати: прізвище й ініціали автора; заголовок статті; найменування газети, журналу, збірника; місце видання (для збірників); рік видання; число й місяць (для газет); відомості про серії (якщо вона є); номер, випуск, том (для журналів, збірників); сторінки, на яких поміщена стаття (крім газет обсягом до 6 сторінок).

Приклади:

1. Архиреев С. Деформации конкуренции как фактор инфляции // Бизнес Информ. – 2008. – № 12. – С. 19–23.
2. П'ятченко Г. Економічна модель потребує наукового забезпечення // Урядовий кур'єр. – 2010. – 3 грудня. – № 231. – С. 13.

ДОДАТОК Д. Термінологічний словник

Автаркія (гр. *autarkia* – самовдоволення) – економічна політика, спрямована на господарське відособлення, створення економіки в межах окремої країни або групи країн, максимальне обмеження імпорту при одночасному стимулюванні експорту товарів і капіталів.

Аграрна неолітична революція – процес розподілу праці: виділення землеробства, скотарства, ремесла і перехід від привласнюючого типу господарства, до відтворюючого типу господарства. У результаті продукти і різні вироби створювалися руками людини. Таким чином, близько 10 тис. років тому, у період нового кам'яного віку, почалася господарська діяльність людини.

Акселератор – відношення приросту простимульованих інвестицій, до приросту національного доходу; механізм акселератора доповнює механізм мультиплікатора; термін введений Е. Хансеном.

Алод (нім. *allod*, від старонім. *al* – повний і *od* – володіння) – повна спадкова власність на землю за феодалізму в Західній Європі.

Американський шлях розвитку сільського господарства – фермерський шлях, заснований на веденні сільського господарства на землі, що знаходиться у приватній власності. Вперше поширився у західних районах США після закінчення громадянської війни в 1865 році.

Анексія (лат. *annexio*) – насильницьке приєднання, загарбання однією державою всієї (або частини) території іншої держави або народу.

Апостеріорі – в результаті, після закінчення розгляду, «екс пост».

Апріорі – спочатку, заздалегідь, до початку розгляду, «екс анте».

Банки – приміщення, у тому числі в храмах, які використовувалися для збереження грошей і кредитування людей, що займалися торгівлею, а також різними операціями з нерухомістю відразу після появи перших металевих грошей у Давній Греції і Римі в VII–VI ст. до н.е. Із закінченням перших «темних» століть Середньовіччя банківська справа почала активно розвиватися в Європі.

Білль (англ. *rill*, лат. *dulla* – кулька, кругла печатка) – 1) законопроект, що вноситься на розгляд законодавчого органу у Великобританії, США та деяких інших країнах; 2) назва деяких конституційних актів, які набрали чинності закону, наприклад, Білль про права.

Біржа (нім. *boerse*, фр. *bourse* лат. *bursa* – гаманець) – 1) організаційно оформлений ринок, що постійно функціонує, на якому торгують цінними паперами, валютними товарами або здійснюють оптову торгівлю за стандартними зразками; 2) організація, що обслуговує процес укладання угод

між господарюючими суб'єктами про купівлю-продаж.

Біржі в XVII ст. визначалися як «місце зустрічі банкірів, торговців, біржових маклерів, комісіонерів» для здійснення торгових операцій із наданням лише зразків товарів (товарно-сировинні біржі) і різних замінників металевих грошей, у тому числі векселів. Згодом у європейських країнах з'явилися біржі, які спеціалізувалися на торгівлі цінними паперами (акціями і т.д.), що поступово перетворилися у фондові біржі. Пізніше з'явилися валютні біржі.

Бюргери (нім. *burger* – городянин) – 1) *заст.*, у Німеччині та в деяких інших країнах – міські жителі; 2) вільні рівноправні жителі (ремісники, купці) середньовічних міст Західної Європи, об'єднувалися у цехи та гільдії. В Україні бюргерами називалися міщани, які поєднувалися, крім цехів та гільдій, у братства.

Вартість (мінова) – ринкова цінність товару, блага; визначається безпосередньо в процесі обміну (ринкового торгу).

Вартість (споживча) – цінність товару, блага для споживача; визначається «корисністю» – здатністю задовольняти одну або декілька потреб.

Васалітет (фр. *vassalite*, лат. *vassus* – слуга) – у Західній Європі в середні віки – система відносин, яка була заснована на залежності одних феодалів від інших, заможніших і могутніших.

Веблена (ефект) – падіння попиту на товар, при зниженні його ціни як наслідок зниження його «престижності», і навпаки.

Вексель – (від нім. – *wechseln*) означає «змінювати, розмінювати». Це різновид боргового зобов'язання, складеного у певній формі, що надає право вимагати сплати зазначеної в даному документі суми після закінчення терміну, на який він був виписаний.

Вєрв – сусідська або територіальна громада сільських жителів, що трансформувалася з родоплемінної у Давньоруській державі.

«Відрізки» – так називалися невеликі ділянки орної землі, які «відрізалися» від селянських наділів, якщо їхня площа перевищувала середню повітову норму при реалізації положень реформи 1861 року.

Візера (закон) – дійсна цінність будь-якої речі є недоотримана корисність інших речей, які могли б бути виготовлені за допомогою ресурсів, витрачених на виробництво даної речі.

Вілан (лат. *villanus*, *villa* – маєток) – у середньовічній Західній Європі – феодално залежний селянин; у Британії вілан був фактично кріпаком, а у Франції, Німеччині, Італії, зберігаючи свободу, був у земельній залежності від феодала.

«Визначені роки» – розшук селян, які втекли від свого хазяїна, без попередньої сплати всіх боргів і податків (XVI ст.).

Гільдії купецькі в Росії – об'єднання купців з метою одержання прибутку від торгівлі. Поділялися в залежності від суми наявного і спрямованого в обіг капіталу і специфіки торгівлі, у тому числі територіальної. Купці першої гільдії займалися торговими операціями з закордонними країнами, другої гільдії – великою оптовою торгівлею усередині своєї країни і третьої – дрібнооптовою торгівлею.

Гомстед-акт (англ. *homestead* – садиба, ферма) – закон про земельні наділи в США і Канаді, який видав у 1862 році під час громадянської війни у США 1861–1865 років уряд А. Лінкольна під тиском народних мас. Надавав кожному громадянину США при виповненні 21 року право одержати за певний внесок ділянку землі (гомстед), що з часом ставала його власністю

Гомстеди (англ. *homestead* – садиба, ферма) – земельні наділи в США, Канаді, які надавалися згідно з гомстед-актом.

Госсена (другий закон) – рівновага споживача досягається при рівності граничних корисностей всіх благ, що споживаються.

Госсена (перший закон) – із збільшенням кількості даного блага гранична корисність блага зменшується.

Грецький поліс – невелика суверенна держава в Давній Греції типу Афін, економічною основою якого було колективне володіння землею, що передбачало приватну власність. Чоловіки полісу входили в самостійну військову організацію типу ополчення.

Грюндерство (нім. *grunder* – засновник) – масове створення підприємств, акціонерних товариств, банків тощо, що супроводжувало біржовими спекуляціями, нездоровим ажіотажем та махінаціями фінансових ділків. Грюндерство було найпоширенішим у 50–70-х роках XIX ст. Спостерігалось в Росії, Німеччині та інших країнах у XIX ст.

«Друге видання» кріпосництва – більш пізніше, ніж у Західній Європі, покріпачення селян у XV–XVII ст. на Русі, у деяких країнах Східної Європи та Пруссії.

Данина – форма стягнення податей (податків) на Русі, встановлена княгинею Ольгою у 946 році. Форми і розміри її були обумовлені заздалегідь. Місцями збору були так звані цвинтарі, а збирачами – тіуни. Третина зібраного йшла в князівську скарбницю, а «десятина» (1/10) – у розпорядження православної церкви.

Девальвація (нім. *devaluation*) – зниження курсу національної чи міжнародної (регіональної) валютно-грошової одиниці щодо валют інших країн, міжнародних валютно-грошових одиниць.

Дедукція – один з прийомів логічних міркувань, при якому від загальних закономірностей здійснюється перехід до приватних висновків і рекомендацій. Метод, зворотний індукції.

Демілітаризація економіки – переведення на мирні «рейки» національної економіки окремо взятої країни після будь-якої широкомасштабної війни.

Дивіденд (англ. *dividend*, лат. *dividendus* – те, що треба розділити) – прибуток від інвестицій, як правило, у формі готівки або акцій. Є частиною прибутку акціонерного товариства, яку щороку розподіляють між акціонерами за їхніми акціями і яка залежить від величини чистого прибутку та кількості акцій.

Дисконтування – зведення ціни блага, (товару, грошей) в майбутньому до його сьогоднішньої оцінки.

Диференціальна рента – модель виникнення ренти на ділянках з різною родючістю; створена Д. Рікардо, доповнена К. Марксом.

Диференціація продукту – поява у товарів (продуктів) якостей, що відрізняють їх від товарів конкурентів: секретна рецептура, патент, товарний знак, унікальний дизайн, упаковка, що упізнається і т. ін.; основна причина переходу від системи вільної до монополістичної конкуренції (за Чемберліном).

ДКЕК – державна комісія з електрифікації країни, створена в РРФСР у 1920 році. На першому етапі роботи відновлювалися збудовані до 1917 року ГЕС і ТЕС. Потім був створений ряд нових ТЕС, які працювали в основному на торфї (Волховська, Шатурська та ін.). Розвиток енергетики сприяв відновленню промисловості і транспорту.

Домен – панська (князівська) запашка землі.

Домініон (англ. *dominion*, середньолат. *dominio* – володіння, влада) – назва самоврядних частин і деяких колоній колишньої Британської імперії, які згодом отримали статус самостійних держав у рамках Британської співдружності націй, наприклад Канада, Австралійський Союз. Після Другої світової війни замість терміну «домініон» вживається термін «член Співдружності».

Ейкономіка – мистецтво, наука ведення домашнього господарства, управління маєтком і полісом, орієнтована на придбання споживних вартостей, термін введено Аристотелем.

Економіка – «закони господарства» (дослівний переклад з грец.).

Економікс – економічні науки; так стала називатися економічна теорія на Заході (в англо-саксонському світі) в ХХ столітті; термін введений А. Маршаллом.

Економічна людина (модель) – підхід до аналізу поведінки людини

(споживача, виробника), заснований на припущеннях про його незалежність, егоїстичність, раціональність, інформованість, компетентність; запропонована А. Смітом.

Екстерналії – зовнішні, побічні ефекти.

Еластичність – показник, що характеризує (зазвичай в %) ступінь зміни попиту, залежно від зміни ціни (еластичність за ціною) або доходу споживача (еластичність за доходом).

Енергетична база виробничої діяльності людини змінювалася протягом багатьох століть, починаючи з мускульної енергії людини і тварин до використання енергії води і вітру, особливо на мануфактурах централізованого типу, до застосування енергії пари, настання «століття електрики», використання атомної енергії в мирних цілях. До «екзотичних» видів енергії належать використання енергії сонця, а також припливів і відливів моря в прибережних районах.

Євро – європейська грошова валюта, введена з 1 січня 2002 року в Бельгії, Німеччині, Греції, Ірландії, Іспанії, Італії, Люксембурзі, Нідерландах, Португалії, Фінляндії, Франції, Швеції.

Європейська цивілізація – молоді держави, що сформувалися в основному на базі німецьких і слов'янських племен на руїнах давньої Римської імперії. Поступово стала переважати приватна форма власності. З відкриттям Америки Колумбом і утворенням у XVIII ст. США, Європейська цивілізація стала називатися Західною.

Закуп – це селянин, який взяв купу (борг) у пана: худобу, насіння, соху або плуг для ведення землеробського господарства і потрапив на певний строк до нього в залежність.

«Заповідні роки» (XVI ст.) – заборона на вільний перехід селянина від одного хазяїна до іншого навіть у Юрійів день (осіннє православне свято).

Заробітної плати (закон залізний) – виведене із закону народонаселення Мальтуса положення про те, що реальний розмір заробітної плати працівників за наймом, завжди прагнуть до прожиткового мінімуму сім'ї працівника.

Земля – один з чотирьох чинників виробництва, факторіальним доходом якого є рента або орендна плата; це поняття включає: корисні копалини, родючість ґрунтів, площі, які можуть бути використані під будівництво, природні ресурси і ландшафт.

Ієрархія (гр. *hiervs* – святий, божественний, священний та *arche* – влада) – 1) поділ на вищі і нижчі посади, чини; 2) розміщення частин, елементів цілого в порядку від вищого до нижчого.

Імперія (лат. *imperium* – царство, наказ, веління; вища влада, *imperio* – наказую, володарюю, управляю) – 1) монархічна, здебільшого велика держава,

на чолі якої стояв імператор; 2) у минулому – держава, яка мала колоніальні володіння, а також держава, до складу якої входили території, позбавлені економічної та політичної самостійності й управління якими здійснювалося з єдиного центру, наприклад Російська І.; 3) велика монополія, яка здійснювала повний контроль над галуззю промисловості, наприклад, нафтова.

Імунітет (лат. *immunitas (immunitatis)*) – звільнення від чогось) – у феодалному праві Західної Європи – сукупність прав феодала здійснювати у своїх володіннях деякі державні функції без втручання центральної влади.

Інвестиції – вкладення коштів (капіталу) з розрахунком на отримання доходу в майбутньому. Основні напрями інвестування; промислові активи, нерухомість, інфраструктура, фінансовий сектор (депозити, цінні папери, зобов'язання), торгівля (оборотні кошти, товарна маса), інновації, соціальний сектор (освіта, охорона здоров'я). Є джерелом подальшого зростання ВВП.

Індукція – один з прийомів логічних міркувань, при якому від приватних спостережень здійснюється перехід до теоретичних узагальнень. Метод, зворотний дедукції.

Індустріалізація – зародження на основі завершення промислової революції в тій або іншій країні виробництва засобів виробництва, тобто розвиток, важкої промисловості (група «А»). Щоб здійснилася індустріалізація, необхідно було налагодити виробництво машин машинами, за допомогою яких проходила перебудова всіх галузей народногосподарського комплексу, у тому числі і сільського господарства.

Інституціоналізм – один з провідних напрямів сучасній економічній думки, в центрі уваги якого знаходиться вивчення впливу на економічний розвиток соціальних, правових, сімейних, і інших інститутів – стійких комплексів формальних і неформальних правил, принципів, норм і установок, регулюючих різні сфери людської діяльності і організуючих їх в систему ролей і статусів.

Інтернаціоналізація капіталу: вивезення його за кордон; розподіл світу між союзами капіталістів; розподіл світу між провідними державами. Характерне явище для світової економіки ХХ ст.

Інфляція – падіння купівельної спроможності грошей в результаті підвищення загального рівня цін; джерелами інфляція є зростання грошової маси, збільшення витрат виробництва, насамперед, заробітної плати, підвищення номінальних доходів населення; вимірюється у відсотках або індексом.

Йомени, йоменрі (англ. *yeoman*, множ, *yeomen*) – 1) у Великобританії в XIV–XVIII ст. – селяни, які самостійно господарювали на землі, отриманій у спадок.

«Капіталізація поміщицьких маєтків» – втягнення їх у ринкові відносини.

«Комутація» ренти – перехід селян з панщини на оброк у країнах Європи з XIV ст.

Капітал – один з чотирьох чинників виробництва, факторіальним доходом якого є відсоток. Може виступати в грошовій або товарній формі: будівлі, споруди, запаси, машини, устаткування, транспортні засоби і т.д.

Кейнса (основний психологічний закон) – із зростанням доходу люди схильні збільшувати споживання, але у меншій пропорції ніж зростає дохід.

Кейнсіанство – концепція, заснована на ідеях, викладених в роботах Джона М. Кейнса, суть якої полягає в тому, що держава для протидії несприятливим змінам ділового циклу та підтримки ефективної зайнятості й попиту може і повинна втручатися в економічні процеси та йти на додаткові витрати незважаючи на дефіцит бюджету і загрозу зростання інфляції.

Кларка (закон розподілу) – якщо дії побічних чинників нейтралізовані або врівноважуються, кожен чинник виробництва отримує ту суму багатства, яку він створює.

Кобба-Дугласа (виробнича функція) – $Y = f(K, L)$, де Y – виробництво (ВВП, НД), K – капітал, L – праця.

Колективізація – об'єднання з 1929 року у єдині масиви земельних ділянок, виділених в умовне володіння селянам згідно з «Декретом про землю» 1917 року. Конфіскувалися при цьому продуктивна худоба, господарське майно. Колгоспи були перетворені в механізм перекачування коштів із сільського господарства в промисловість для здійснення сталінської індустріалізації. У селян зникло відчуття «хазяїна на землі», а продовольче питання не було вирішено. Суцільна колективізація завершилася наприкінці 1930-х років, після 1945 року продовжилася на знов приєднаних землях.

Колонат (лат. *colonatus* – хлібороб) – форма виробничих відносин між колонами і землевласниками в Римській імперії, Візантії за часів раннього Середньовіччя.

Колонізація (фр. *colonisation*) – 1) заселення територій у середині країни, які до цього були малозаселені (внутрішня колонізація); 2) побудова поселень (колоній) за межами своєї етнічної території (зовнішня колонізація); 3) загарбання якої-небудь країни або її частини; засоби, які перетворюють країни чи їх частини в колонії.

Колонії – створення на чужій території замкнутих адміністративно-автономних поселень, що копіювали метрополію і були тісно з нею пов'язані.

Кольберізм – різновид протекціоністської політики, яка проводилась у Франції в другій половині XVII століття міністром фінансів Кольбером.

Конверсія (фр. *conversion*, лат. – *conversio* – перетворення, зміна) –

1) обмін, перетворення, перерахунок; конверсія валюти – обмін однієї валюти на іншу за чинним курсом; 2) перепрофілювання промисловості з випуску військової продукції на виробництво товарів широкого споживання, або навпаки.

Концерн (англ. *concern*, дат. *com-(con)* – разом і *cernere* – розрізняти) – багатогалузева корпорація, яка має централізоване керівництво.

Концесія (нім. *konzession*, лат. *concessio* – поступка; дозвіл) – 1) договір про експлуатацію громадянами або юридичними особами промислових підприємств чи земельних ділянок з правом видобування корисних копалин, будівництва різноманітних споруд; надається державою; 2) підприємство, організоване на підставі такого договору.

Копігольдери – в Англії були вільними селянами і платили лорду фіксовану грошову ренту за землю, але замість документа на володіння наділом у них була виписка або копія з протоколу місцевого суду.

Корисність – здатність речі (товару) задовольняти одну або декілька потреб; є основою для утворення споживної вартості (цінності).

Коттери – малоземельні, залежні від лорда (феодала) селяни в Англії з наділом до трьох акрів присадибної землі.

Латифундія (лат. *Latifundium*, *latus* – широкий і *fundus* – земля, маєток) – назва великих земельних володінь, маєтків у деяких країнах.

Лафера (крива, парадокс) – описує, як із зростанням номінальних ставок оподаткування реальні надходження доходів до бюджету після досягнення точки максимуму починають швидко знижуватися.

Левант (італ. *levante* – схід, *levare* – підіймати) – загальна назва країн східного узбережжя Середземного моря, Близького Сходу. Вживалася до початку ХХ ст.

Лен (нім. *lehen*, *deшрут* – позичати) – 1) у Західній Європі за феодалізму (переважно в Німеччині) – земельні володіння (рідше – якесь інше джерело прибутків), які васал одержував від сеньйора за умови несення військової служби. З ХІІ ст. (на відміну від беніфіції) передавалося в спадок; 2) податок, який збирали з ленного помістя.

Ленд-ліз (англ. *lend-lease*, *lend* – давати в борг і *lease* – здавати в оренду) – система передачі США в позику або в оренду зброї, боєприпасів, стратегічної сировини та інших матеріальних ресурсів країнам антифашистської коаліції під час Другої світової війни (1939–1945).

Листа (модель п'ятистадіальна) – один з варіантів поділу економічної історії на п'ять періодів (стадій), запропонований німецьким економістом-істориком Ф. Листом.

Ліквідність – здатність капіталу обертатися з однієї форми в іншу і в

готівку, ліквідність якої вважається абсолютною. Одне з ключових понять кейнсіанства.

Люстрації (пол. *lustratio* – перевірка, лат. *lustrum* – податний або фіскальний період) – у Польщі (XVI–XVIII ст.), у Литві Білорусі та на Правобережній Україні (XVIII–XIX ст.) – періодичні описи державного майна для обліку прибутків. Проводили уряди Речі Посполитої та Росії.

Майорат (лат. *major* – старший) – 1) у феодальному прав та в праві деяких сучасних країн форма успадкування нерухомого майна (найчастіше земельної власності), за яким воно повністю передається старшому за віком члену сім'ї; 2) маєток, що передається в спадок старшому в сім'ї.

Мальтузіанство – економічна концепція, заснована на «Законі народонаселення» Томаса Мальтуса, суть якої полягає в тому, що без контролю за зростанням населення неможливо досягти високих і стійких темпів економічного розвитку; як бажані заходи пропонується встановлення обмежень на міграцію з-за кордону, стимулювання пізніх шлюбів, широке розповсюдження протизаплідних засобів і планування сім'ї.

Мальтуса (закон народонаселення) – чисельність населення здатна зростати в геометричній прогресії, збільшуючись удвічі кожні 25 років, тоді як засоби існування (продовольство) можуть зростати не більше ніж в арифметичній прогресії.

Манор (англ. *manor, maneo* – залишаюся, мешкаю) – феодальний маєток у середньовічній Англії.

Маржиналізм – один з напрямів економічних досліджень (школа), що сформувався в другій половині XIX століття, в центрі уваги якого знаходиться вивчення граничних («маржинальних») величин: корисності, продуктивності, витрат і т. ін.

Марксизм – економічна і політична доктрина, сформована на базі вчення Карла Маркса про працю, як джерело доданої вартості, про капітал як виробничі відносини, засновані на експлуатації позбавлених засобів виробництва найманих робітників, боротьбі класів як рушійної сили історії і пролетарської революції, з подальшим усупільненням засобів виробництва і ліквідацією приватної власності на них як неминучому завершенні (подоланні) буржуазного ладу.

Маршалла (хрест) – криві попиту і пропозиції, поєднані в одній системі координат (на одному графіку), перетин яких дає точку рівноваги ринкової ціни і обсягу реалізації продукції.

Мейнстрім – головна дорога, основний напрям, найбільш авторитетний в науці, мистецтві.

Менгера (теорема) – якщо доходи пропорційні розмірам виробленої

продукції, а оплата кожного чинника дорівнює його граничному продукту, то загальна сума таких оплат дорівнює сукупному продукту.

Меркантилізм – система економічних і політичних поглядів, характерних для етапу становлення національних держав і початку боротьби торгової буржуазії за свої права; джерелом приросту багатства нації оголошується зовнішня торгівля, в області економічної політики рекомендується жорсткий протекціонізм, відносно населення – політика пронаталізму, конкуренція оголошується шкідливою, а встановлення монополій – корисним для розвитку господарства.

Метрополія (гр. *metropolis, meter* – мати і *polis* – місто) – 1) у Стародавній Греції – назва міста-держави (поліса) щодо заснованих ним в інших землях поселень; 2) держава, яка володіє колоніями.

Мілітаризація (фр. *militarisation*, лат. *militaris* – військовий) – підпорядкування економічного, громадського і політичного життя країни меті та завданням мілітаризму.

Монополістична конкуренція – стан ринку, при якому значна частина продукції галузі (до 95%) виробляється декількома (до 15) великими підприємствами. Джерелом виникнення монополії Чемберлін вважав диференціацію продукту, а Робінсон – концентрацію виробництва і капіталу.

Монополія (гр. *monopolia, monos* – один і *polco* – продаю) – 1) виключне право на виробництво, торгівлю тощо, що належить одній особі, групі осіб або державі; 2) перен., особливе становище кого-небудь, що надає переваги порівняно з іншими; 3) велике господарське об'єднання (трест, синдикат, концерн), яке зосереджує у своїх руках більшу частину виробництва і збуту певного товару.

Мультиплікатор – відношення приросту національного доходу до приросту інвестицій (у Кейнса – всіх, у Хансена – тільки автономних); одне з центральних понять кейнсіанства.

«Невидима рука» – поняття, введене Смітом для позначення конкурентного порядку, що стихійно утворюється (термін Хайека), сам без втручання держави здатний привести економічну систему до найкращого (рівноважного) стану.

Норма доданої вартості – відношення доданої вартості до вартості робочої сили («доданої праці до сплаченої»); поняття введене Марксом, який трактував її як показник експлуатації робочого класу.

Норма прибутку – відношення доданої вартості до загальної маси витраченого капіталу; Маркс вважав, що вона має тенденцію до зниження; сьогодні це співвідношення характеризує рентабельність виробництва.

Ноу-хау (англ. *know-how*, букв. – знаю, як) – технічні знання, досвід,

таємниці виробництва, документально оформлені, передача яких обумовлюється при укладанні ліцензійних договорів та інших угод, оскільки ноу-хау охороняється законодавством.

Олігополія (ісп. *oligos* – небагато і гр. *polico* – продаю) – панування невеликої кількості фірм, компаній у виробництві та на ринку. Протилежне – монополія.

Ордо – порядок.

Ордолібералізм – один з напрямів сучасного лібералізму, теорія конкурентного порядку.

Охлократія (гр. *ochlos* – натовп і *kratos* – влада) – панування юрби.

«Перебудова» в економіці – структурна перебудова в економіці СРСР на основі реорганізації господарських механізмів. Хронологія періоду формально визначається з квітня 1985 року (обрання М. Горбачова Генеральним секретарем ЦК КПРС) до грудня 1991 року – розпаду СРСР. Фактично плюралізм в економіці проявився із середини 1987 року, коли був прийнятий ряд заходів для трансформації централізованої, планово-розподільної економіки в модель ринкового соціалізму.

«Повість временних лет» – літопис основних подій, що передували утворенню Давньоруської держави і відбуваються і потім на його території з IX ст. Дійшла до сучасного читача в списках XII–XIII ст.

«Полюдь» – змішаний тип збору данини, більш-менш обумовлений в усних договорах між молодістю Давньоруською державою і підвладними племенами і утримання князя і його дружин за рахунок населення підвладних територій. З'явилося першою формою стягування податків на Русі.

Парето (оптимальність) – оптимальним є такий стан системи, при якому жоден з учасників не може поліпшити свого становища, не погіршивши при цьому становище хоч би одного з інших «гравців».

Парето (розподіл) – багатство в суспільстві, а також зусилля і результати розподіляються в пропорції 20 на 80: 20% найбагатших сімей володіють 80% всього суспільного багатства.

Патриції (лат. *patricii, pater* – батько) – 1) у Стародавньому Римі спершу – все корінне населення, яке входило до родової громади і становило римський народ. Пізніше – родова аристократія; 2) у Середньовіччі – міська аристократія.

Первісне нагромадження капіталу – процес, в ході якого накопичений капітал використовувався для утвердження капіталістичних, тобто ринкових, відносин. Збігся з початком Великих географічних відкриттів і утворенням колоніальних імперій.

Перелогова система землеробства (переліг) – зміна ділянок

землеробства (перенос) з одного місця на інше у процесі виснаження родючості ґрунту.

Пігу (ефект) – із збільшенням грошової маси в обігу наявні суми, що зберігаються на руках, пропорційно знецінюються і навпаки.

Підприємництво (здібності) – один з чотирьох чинників виробництва, факторіальним доходом якого є прибуток (підприємницький). Полягає в здатності поєднувати решту чинників так, щоб вартість отриманого продукту перевищувала «справедливу» оплату залучених чинників.

Планово-розподільна економіка в перші роки радянської влади розвивалася в умовах функціонування вертикальних галузевих управлінь ВРНГ (Всеросійської ради народного господарства) в особі головокмів (головних комітетів) і горизонтальних об'єднань в особі губраднаргоспів.

Податки – це обов'язкові платежі в бюджет тієї або іншої країни, які здійснюють юридичні і фізичні особи.

Подушний податок платило населення Росії з 1724 року, тобто з часу Петровських реформ. Стягувався з душ чоловічої статі близько 160 років, збирався з усіх «тяглових» людей (крім дворянства, духівництва, купецтва).

Політична економія – так називалася економічна наука в ХІХ столітті; сам термін був використаний А. Монкретьєном в 1615 році.

Поташ (гол. *potash*, нім. *portasche*, *port* – горщик і *asche* – попіл) – технічна назва карбонату калію. Білий зернистий порошок. Застосовується у виробництві скла, рідкого мила, при фарбуванні тощо.

Привласнююче господарство – тип господарства, в якому люди задовольняють свої потреби у «дарах» природи в процесі збирання, полювання і рибальства.

Принципат (лат. *principatus* – керівна роль, імператорська влада) – у Стародавньому Римі – форма рабовласницької монархії, за якої зберігалися республіканські установи, але влада фактично належала одній людині – принцепсу (першому в списку сенаторів); існувала з 27 року до н.е. до 198 року н.е.

Продзагін – продовольчі воєнізовані загони з робочих великих міст Росії, переважно Москви і Петрограда, що силовими методами здійснювали збір продовольчої розверстки у 1918–1920 роках.

Промислова інфраструктура – сукупність систем і служб, необхідних для функціонування підприємств галузей промислового виробництва.

Пронаталізм – політика, спрямована на збільшення чисельності населення країни, шляхом заохочення шлюбності і народжуваності; мала місце ще в Стародавньому Римі, а в «Новий час» запропонована меркантилістами як один із засобів збільшення багатства нації.

Протекціонізм – політика, спрямована на захист внутрішнього ринку (виробника) від небажаної конкуренції з боку іноземних товарів; її елементами є: високі імпорتنі митні тарифи, заохочення виробників експортної та імпортозамінюваної продукції, преференції вітчизняним товаровиробникам і торговцям, надання пільг, встановлення монополій, квотування, ліцензування і т. і.; починаючи з меркантилістів активно використовувався як елемент національної економічної політики.

Прусько-юнкерський шлях розвитку сільського господарства – більшість селян Пруссії в ході аграрної реформи в першій половині XIX ст. була звільнена від фортечної залежності без землі, що на 97–98% залишилася в руках великих землевласників (юнкерів).

Рантьє (фр. *rentier, rente* – рента) – особа, яка живе за рахунок доходів від цінних паперів чи на відсотки від наданого в кредит капіталу.

РЕВ – Рада Економічної Взаємодопомоги, створена у 1949 році з центром у Москві, об'єднувала країни ССС. В якості спостерігачів на окремих засіданнях були Фінляндія, Ірак, Мексика, Ангола, Нікарагуа, Ефіопія, Лаос. КНР, ДРВ та Албанія не входили до цього об'єднання. СФРЮ (Югославія) брала участь лише в роботі окремих комісій. Країни РЕВ займали 30 % усієї території Землі, на якій проживало 20 % населення планети, а обсяг виробництва сягав 38–39 %.

«Революція цін» – відбулася в XVI ст. у зв'язку з потоком дорогоцінних металів і сировини, що потрапили з Америки, Азії та Африки в Європу в ході Великих географічних відкриттів. Золото і срібло знецінилося, удвічі виросли ціни на продукти масового попиту. Позитивним результатом був процес уніфікації цін на найважливішу продукцію в різних регіонах планети.

Резервація (фр. *reservation, reservare* – зберігати) – у певні періоди історії США, ПАР, Австралії, Канади, Бразилії – територія для примусового поселення корінного населення, наприклад індіанців у США.

Реквізиція (лат. *Requisition* – вимога) – примусове відчуження за плату (на відміну від конфіскацій) або тимчасове вилучення майна.

Реконверсія (лат. *conversio* обернейш) – переведення економіки країни після закінчення війни на виробництво продукції мирного часу.

Ремісничі майстерні – дрібні підприємства з відсутністю подетального розподілу праці.

Репарація (лат. *reparatio* – відновлення) – у міжнародному праві вид матеріально-правової відповідальності. Передбачає відшкодування державою завданих нею під час воєнних дій збитків. Виплату репарації звичайно обумовлюють у мирному договорі.

Ринкова інфраструктура – система (мережа) установ і організацій, що

забезпечують вільний рух товарів і послуг на ринку. Окремі її елементи розвивалися з давніх часів паралельно зі становленням торгівлі й у цілому товарно-грошових відносин.

«Світ» – територіальна громада, яка утворилася в північних, лісових районах Русі (навколо Старої Ладоги і Новгород) після розпаду родоплемінної громади.

Сателіт (лат. *satelles (satellitidis)* – охоронець; супутник; спільник) – 1) у Стародавньому Римі – озброєний найманець, який супроводжує свого володаря; 2) той, хто залежить від кого, чого-небудь, виконує чиясь волю; 3) держава, формально незалежна, але фактично підпорядкована іншій (більшій) державі.

Світова система соціалізму (ССС) – об'єднання в другій половині 1940-х – до початку 1990-х років країн так званої народної демократії, що у фарватері СРСР будували соціалізм. До них відносилися: Албанія (вийшла з їх складу ще до утворення РЕВ через політичні розбіжності між керівництвом СРСР і цієї країни); УНР, ГДР, НРБ, ПНР, КНР, КНДР і Куба. Співдружність розпалася після розпуску СРСР наприкінці 1991 р. КНР з початку 1960-х років входила до соцтабору лише номінально.

Секуляризація (середньолат. *saecularis* – світський, мирський) – 1) перетворення церковної і монастирської власності на власність світську, державну; 2) у Західній Європі – перехід особи з духовного стану у світський з дозволу церкви.

Сеньйор (лат. *senior* – старий) – 1) у добу Середньовіччя в Західній Європі – землевласник-феодал, який володів селянами і городянами; 2) сюзерен (вищий феодал) щодо васалів.

Сеньйорія – маєток феодала у Франції.

Сея (закон) – «продукти обмінюються на продукти» (або «товари обмінюються на товари»), пропозиція створює свій власний попит; наслідок – загальні кризи перевиробництва неможливі.

Синдикат (нім. *syndikat*, гр. *syndikos* – захисник) – 1) одна з форм монополії – об'єднання підприємців, яке здійснює свою комерційну діяльність (визначення цін, збут продукції), зберігаючи виробничу та юридичну самостійність підприємств, що входять до його складу; 2) у Франції та деяких інших країнах – назва професійних спілок.

Система васалітету – це супідрядність груп за принципом ієрархії всередині соціального прошарку земельних власників у тій чи іншій країні за феодалізму.

Смерд – (із давньоруського) вільний общинник.

Стратифікація (лат. *stratum* – настил, шар) – соціальна диференціація суспільства, розчленування суспільства на страти (верстви).

Схоластика – метод наукового дослідження, при якому аргументи «за і проти», отримані з різних авторитетних джерел, піддаються ретельному

«перехресному» розбору; вперше застосований Фомою Аквінським.

Товар – 1. Продукт праці, призначений для обміну (продажу). 2. Засіб, здатний задовольнити потребу, що пропонується ринку з метою залучення уваги, придбання, використання або споживання. 3. Комплекс властивостей: розміри, вага, структура, колір, упаковка, ціна, престиж і т. ін., які споживач може прийняти, як ті, що можуть забезпечити задоволення його потреб; може виступати у вигляді фізичного об'єкту, послуги, особи, місця, організації або ідеї.

Торгівля – це спосіб обміну плодами результатів праці спеціалізованих груп виробників, заснований на взаємній вигоді.

Труд – один з чотирьох чинників виробництва, факторіальним доходом якого є заробітна плата (гонорар). Труд фізичний передбачає використання переважно мускульної сили (поступово витісняється); труд розумовий – знань, умінь, здібностей, навиків людини (при розвитку суспільства ускладнюється і удосконалюється).

Утопія (дослівно – «місце, якого немає») – термін, що позначає неможливий в реалізації проект соціальної перебудови суспільства; вперше був використаний Томасом Мором в назві однієї з робіт.

Феодал (лат. *feodalis, feodum* – феодал (володіння)) – за феодалізму – представник панівного класу, власник феоду.

Феодалізм – система політичної організації суспільства, економічною основою якої є утримання землі.

Фізіократія (дослівно – «природовладдя») – концепція французьких вчених-економістів середини XVIII століття, що стояли на позиціях «природного права» і економічного лібералізму, перша школа в історії економічної науки.

Філіпса (крива) – емпірично виведена відповідність між високими темпами інфляції і низьким безробіттям та низькими темпами зростання цін і високим безробіттям; центральна альтернатива економічного вибору в кейнсіанстві.

Фішера (рівняння) – $Mv = PT$, де M – обсяг грошей в обігу, V – швидкість обігу грошей, P – рівень цін на товари, T – обсяг торгових операцій (пропорційний ВВП).

Формація – це соціально-економічна система господарства і суспільства. Відповідно до марксистсько-ленінського вчення передбачався соціально-економічний розвиток від первіснообщинного до рабовласницького суспільства, потім феодальний, капіталістичний і комуністичний (соціалізм виступав у формі першої фази комунізму).

Фригольдери – вільні селяни (Англія), платили лордові за землю

номінальну грошову ренту.

Фрітредерство (англ. *free trade* – вільна торгівля) – напрям в економічній теорії та політиці промислових кіл. Основні принципи – вимога вільної торгівлі та невтручання держави в економічне життя країни. Фрітредерство виникло у Великобританії у XVIII ст.

Фунт (нім. *pfund*, англ. *pound*, лат. *pondus* – вага, важок) – 1) одиниця маси в багатьох країнах (від 317,6 до 560 г); 2) основна одиниця маси в системі англійських мір, дорівнює 453,6 г; 3) грошова одиниця Єгипту, Ірландії, Кіпру, Лівану, Сирії, Судану.

Холдинг-компанія – корпорація чи акціонерна компанія, яка використовує свій капітал для придбання контрольних пакетів акцій інших компаній з метою встановлення контролю над ними та управління значно більшим капіталом, ніж початковий.

Хрематистика – ганебне мистецтво наживати статок торгівлею або лихварством, орієнтована на придбання мінових вартостей, синонім – спекуляція; термін введено Аристотелем.

Ценз (лат. *census, censo* – роблю перепис, опис) – 1) у Стародавньому Римі – періодичний перепис майна для оподаткування; 2) умови, що обмежують можливість людей здійснювати певні громадянські права, наприклад виборчий ценз.

Централізація банківського капіталу – укрупнення (злиття) банків на меж XIX–XX ст., що було характерно і для Росії.

Цехи – об'єднання міських ремісників, широко створювалися в період «комунальних революцій». Їх членами були лише майстри. Цехові правила цілком регламентували діяльність ремісничих майстерень у XIII–XVIII ст. у Західній Європі.

Цивілізація – комплекс характеристик, які визначають специфіку, своєрідність матеріального, духовного, соціального життя тієї чи іншої групи країн (або окремої країни), народів на певному етапі розвитку. Неодмінними атрибутами цивілізації є наявність державності і писемності.

Чартер (англ. *charter* – брати в оренду) – 1) морський договір між власником судна, літака і наймачем на оренду всього судна, літака або їх частини на перший рейс чи термін; 2) рейс, що здійснюється за таким договором.

Червонець вперше з'явився в обігу в основному для зовнішньоторговельних розрахунків у зв'язку з реформою Петра I і важив 3,47 г золота, а «подвійний червінець» – 6,34 г золота.

Черезсмужжя – наділення селян Росії землею після 1861 р. проходило на гірших землях у порівнянні з поміщицькими. Тому часто селянський

наділ складався з декількох смуг. Це стримувало ефективне господарювання на землі.

Чистий продукт – те, що залишається від вартості виробленого продукту після вирахувань всіх витрат на його виробництво; поняття введено фізіократами.

«Шлях з варяг у греки» – торговельний шлях по Дніпру зі Скандинавії в Чорне море і далі – у Візантію. Активно використовувався в VIII–XIII ст., тобто в домонгольський період, до руйнування Києва татарами.

Шляхта (польськ. *szlachta*, нім. *slaht* – рід, порода) – у Польщі, Литві, Україні, Білорусі, Чехії – дрібне дворянство.

Ярд (англ. *yard.*, букв. – палиця, стрижень) – одиниця довжини в англійській системі мір; дорівнює 3 футам, або 91,44 см.

Ярмарки – найдавніший інститут ринкової інфраструктури, ведуть родовід від торгів і торговищ.

ДОДАТОК Е. Біографічні відомості про вчених

А

Аквінський, Фома (1225–1274) – один із найблискучіших вчених середньовіччя, «батько церкви», систематизатор католицької філософії й творець господарської етики католицизму: захищав приватну власність, походження й існування якої вважав частиною божественного промислу.

Аристотель (384–322 р. до н. е.) – давньогрецький філософ, учень Платона, автор робіт: «Етика», «Політика» і багатьох інших; одним з перших проаналізував товарний і грошовий обіг, обмін вважав взаємовигідним, функції грошей – різноманітними, фундаментом ідеальної держави назвав «середній клас»; засновник Ликея, наставник Олександра Македонського.

Б

Беккер, Гери (народ. 1931) – американський економіст, лауреат Нобелівської премії по економіці, автор терміна «людський капітал», поширив методи економічного аналізу на дослідження соціологічних проблем: «схильності до захворювань», злочинності, шлюбності, розлучення й т. ін.

Белл, Деніел (народ. 1919) – видатний американський соціолог, один із творців наукової футурології, концепції постіндустріалізму і лідерів сучасного інституціоналізму, автор книг «Зустрічаючи 2000 рік» і «Прийдешнє постіндустріальне суспільство».

Бем-Баверк, Ойген фон (1851–1919) – видатний австрійський економіст і суспільний діяч, представник Австрійської суб'єктивно-психологічної школи маржиналізму, автор теорій відсотка, дисконтування, «чистої продуктивності капіталу».

Бернштейн, Едуард (1850–1932) – видатний німецький суспільний діяч, здійснив перегляд, «ревізію» найбільш радикальних положень марксизму й заклав основи економічної ідеології сучасної соціал-демократії.

Б'юкенен, Джеймс (народ. 1919) – американський економіст, лідер «школи суспільного вибору», за розвиток теорії суспільного вибору й дослідження економічних методів прийняття політичних рішень в 1986 році визнаний гідним Нобелівської премії з економіки, автор робіт «Розрахунок згоди» і «Границі волі».

Бюхер, Карл (1847–1930) – один з лідерів німецької «історичної школи», автор роботи «Виникнення народного господарства», у якій економічна історія була розділена на три періоди: «домашнього», «міського» і «народного» господарства.

В

Вальрас, Леон (1834–1910) – видатний швейцарський економіст, засновник і глава «Лозанської» школи маржиналізму, творець теоретичної моделі загальної економічної рівноваги.

Варрон (116–27 р. до н.е.) – один із плеяди римських «агрономів», автор трактату «Про сільське господарство», у якому зернове господарство рекомендується поєднувати із тваринницьким, оскільки вони вдало доповнюють один одного.

Веблен, Торнстейн (1857–1929) – видатний американський економіст і соціолог, один із засновників інституціонального напрямку в економічних дослідженнях, автор «Теорії дозвільного класу», описав ефект демонстративного споживання, прихильник технократії.

Визер, Фрідріх фон (1851–1926) — видатний австрійський економіст, представник Австрійської суб'єктивно-психологічної школи маржиналізму, автор термінів: «гранична корисність» і «альтернативні витрати».

Г

Гільденбрант, Бруно (1812–1878) – один з лідерів німецької «історичної школи», автор роботи «Політична економія сьогодення й майбутнього», у якій економічна історія була розділена на три періоди: «природного», «грошового» і «кредитного» господарства.

Госсен, Герман (1810–1858) – німецький учений, першим сформулював два «маржинальних» закони, що згодом одержали його ім'я.

Гурне, Венсан (1712–1759) – один із засновників школи фізіократів і ідеології економічного лібералізму, яку він сформулював у фразі «лесэ фэр, лісі пасі».

Гелбрейт, Джон Кеннет (народ. 1908) – американський економіст, представник інституціонально-соціологічної школи, один з ідеологів теорії «конвергенції», дослідник «техноструктури», автор робіт «Нове індустріальне суспільство», «Економічні системи й цілі суспільства».

Д

Даванцатті, Бернардо (1529–1606) – видатний представник меркантилізму, прихильник доктрини торговельного балансу, автор трактату «Читання про монету», у якому він назвав гроші «кров'ю економічного організму».

Джевонс, Вільям (1835–1882) – видатний англійський економіст, один із засновників «математичного напрямку» у маржиналізмі, сконструював зважений індекс цін.

Драконт (VII століття до н.е.) – напівлегендарний правитель Давніх

Афін; йому приписується встановлення законів, спрямованих на визнання й захист приватної й сімейної власності, і утвердження суворої «дракон(т)івської системи покарань за зазіхання на неї.

Е

Енгельс, Фрідріх (1820–1895) – видатний популяризатор вчення Маркса, після смерті Маркса допрацював і видав у світ другий і третій томи «Капіталу», автор безлічі робіт з історії, політичній економії й військовій стратегії, найзначніші: «Положення робітничого класу в Англії», «Походження родини, приватної власності й держави».

Ерхард, Людвіг (1897–1977) – видатний німецький суспільний діяч, міністр економіки, віце-канцлер і канцлер ФРН. «архітектор» німецького економічного дива й системи соціального ринкового господарства, автор концепції «Добробуту для всіх».

К

Каутилья (IV століття до н.е.) – видатний суспільний діяч Давньої Індії, радник царя Чандрагупти: йому приписується авторство «Артхашастри» – найбільш значного давньоіндійського джерела з історії економічної думки.

Каутський, Карл (1854–1938) – видатний німецький суспільний діяч, лідер Другого Інтернаціоналу, спочатку виступав проти «ревізіонізму», але потім перейшов на помірковані позиції, вважаючи що можна з'єднати переваги національного планування й ринкового господарства, приватну й колективну власність, розподіл за працею і капіталом; ці ідеї стали основою економічної ідеології сучасної соціал-демократії.

Кейнс, Джон Мейнард (1883–1946) – великий англійський економіст і суспільний діяч, засновник одного з найбільш авторитетних напрямків в економічному аналізі, що одержав його ім'я; автор «Загальної теорії процента, зайнятості й грошей», у якій обґрунтував необхідність державного втручання в економіку: активна грошова, податкова й промислова політика, стимулювання інвестицій, підтримка зайнятості, організація суспільних робіт.

Кене, Франсуа (1694–1774) – французький учений «енциклопедист» і суспільний діяч, за першою професією – лікар; засновник і лідер школи фізіократів, автор «Економічної таблиці», у якій досить реалістично був показаний кругообіг (відтворення) капіталу у Франції.

Кларк, Джон Бейтс (1847–1938) – видатний американський економіст, один з лідерів неокласичної школи, творець і президент Американської економічної Асоціації, автор «Розподілу багатства».

Кольбер, Жан Батист (1616–1683) – міністр фінансів Людовика XIV,

активно проводив у Франції меркантилістичну політику протекціонізму; зумів оптимізувати структуру бюджету й домогтися зниження державного боргу й процентних ставок; його ім'я стало у Франції синонімом економічного дирижизму.

Коммонс, Джон (1862–1945) – видатний американський економіст, засновник «правового» напрямку в інституціоналізмі, автор «Правових підстав капіталізму», «Економіки колективних дій».

Кондратьєв, Микола Дмитрович (1892–1937) – видатний російський економіст, один з розробників першого п'ятирічного «Перспективного плану розвитку сільського господарства» у СРСР, творець теорії «великих» циклів економічної кон'юнктури, що одержала його ім'я.

Коуз, Рональд Гарі (народ. 1910) – видатний англоамериканський економіст, лауреат Нобелівської премії з економіки 1991 року, розробив теорію «соціальних витрат» і систему обліку трансакційних витрат у мікроекономічній теорії фірми.

Ксенофонт (430–354 р. до н.е.) – давньогрецький філософ, автор робіт «Домострой», «Кіропедія»; прихильник автаркічного натурального господарства; одним з перших проаналізував процес поділу праці, функції грошей, поняття вартості.

Кун Цзи, Конфуцій (551–479 р. до н.е.) – найбільший філософ Давнього Китаю; у його роботах були закладені основи філософії та господарської етики цієї цивілізації.

Курно, Антуан (1801–1877) – французький учений, один із засновників «математичного напрямку» в економічній теорії, першим побудував криву попиту та ввів поняття «еластичності».

Л

Ленін (Ульянов), Володимир Ілліч (1870–1924) – революціонер, мислитель, продовжувач вчення Маркса й Енгельса, засновник і керівник Комуністичної партії Радянського Союзу, очільник Радянської держави. У своїх теоретичних роботах виявив себе як філософ, історик, економіст. Досліджував економічні проблеми капіталізму, обґрунтував теорію імперіалізму, розробив вчення про соціалізм.

Леонт'єв, Василь Васильович (1906–1999) – видатний російсько-американський економіст, лауреат Нобелівської премії з економіки, один з розробників моделі «витрати-випуск», міжгалузевих балансів, математичних методів моделювання господарських процесів.

Лист, Фрідріх (1798–1846) – один із засновників історії економіки, як самостійної науки й «історичної школи» Німеччини, автор роботи «Національна система політичної економії».

Лукас, Роберт (народ. 1937) – американський економіст, один з лідерів монетаризму, автор гіпотези «раціональних очікувань», за розробку якої в 1995 році визнаний гідним Нобелівської премії з економіки.

Лютер, Мартін (1483–1546) – німецький учений, чернець і викладач теології; в 1517 році сформулював і обнародував 95 тез, що містять критику доктрини й практики римської католицької церкви, що поклали початок Реформації й Протестантизму в Західній Європі.

М

Мальтус, Томас (1766–1834) – видатний британський економіст, один з лідерів англійської класичної школи політичної економії; автор «Досвіду про закон народонаселення», намагався довести, що населення може зростати швидше, ніж засоби для його існування; цей «закон» одержав згодом ім'я Мальтуса, що стало загальним для позначення політики обмеження темпів зросту населення.

Маркс, Карл (1818–1883) – німецький філософ, історик, економіст і соціолог, автор «Капіталу», у якому буржуазний лад (капіталізм), заснований на приватній власності й експлуатації трудящих, був підданий гострій критиці; висунув тезу про неминучу загибель капіталізму в ході соціалістичної революції. На Заході ідеї Маркса сприяли усуненню найбільш непорядних рис капіталізму, його еволюції до «суспільства загального споживання», а на Сході надихнули революціонерів на спробу ліквідації (силовим шляхом) приватної власності й ринкових відносин, і переходу до колективної власності й директивного планування в масштабах усього суспільства.

Маршалл, Альфред (1842–1924) – великий англійський економіст, автор «Принципів економічної науки», засновник неокласичного напрямку в економічній теорії, глава «Кембриджської школи».

Ман, Томас (1571–1611) – видатний представник меркантилізму, один з авторів доктрини грошового балансу, автор трактату «Багатство Англії в зовнішній торгівлі», керівників британської «Ост-Індської» компанії.

Менгер, Карл (1840–1921) – засновник і глава Австрійської суб'єктивно-психологічної школи маржиналізму, автор «Засади політичної економії», у яких були сформульовані провідні принципи теорії граничної корисності, висунув і довів «теорему розподілу», що одержала його ім'я.

Мілль, Джон Стюарт (1806–1873) – видатний британський економіст, один з лідерів англійської класичної школи політичної економії; автор «Основ політичної економії з деяким їхнім додатком до моральної філософії», у якій він спробував з'єднати все краще, що змогла напрацювати англійська школа; єдиний із класиків, що відводив державі важливу роль у рішенні соціальних проблем і поступового, еволюційного покращення капіталізму.

Мітчелл, Веслі Клер (1874–1948) – видатний американський економіст, один із засновників інституціонального напрямку в економічних дослідженнях, творець і керівник Національного бюро економічних досліджень, автор роботи «Економічні цикли», прихильник індикативного планування на національному рівні.

Моїсей (XIII століття до н.е.) – напівлегендарний правитель (пророк) союзу давньоєврейських племен; йому приписується складання перших п'яти (богонатхненних) книг Старого Завіту – Тори – так звані «П'ятикнижжя Моїсеєви», що стали основою для формування господарської етики іудаїзму, раннього християнства, мусульманства й протестантизму.

Н

Норт, Даглас (народ. 1920) – видатний американський економіст, один з лідерів сучасного інституціоналізму й розробників економетричних підходів до вивчення історії господарства; в 1993 році за створення «кліометрії» визнаний гідним Нобелівської премії з економіки.

О

Ойкен, Вальтер (1891–1950) – видатний німецький економіст і соціальний мислитель, лідер післявоєнного ордолібералізма, один з ідеологів системи соціального ринкового господарства, радник «архітектора» німецького економічного дива Ерхарда, автор «Основ національної економіки» і «Основних принципів економічної політики».

П

Парето, Вільфредо (1842–1923) – видатний італійський економіст, глава «Лозанської школи», автор теорії еліт, принципу оптимуму, закону розподілу «20 на 80».

Паччиолі, Лука (1445–1515) – італійський учений, математик і економіст, у трактаті «Про рахунки й записи» дав опис «подвійної системи бухгалтерії», що одержала назву «італійської» або «венеціанської», вважається засновником бухгалтерського обліку.

Перу, Франсуа (1903–1987) – видатний французький економіст, творець Інституту прикладних економічних досліджень і концепції «трьох економік», радник Президента де Голля, автор «Економіки XX століття».

Петті, Вільям (1623–1687) – видатний англійський суспільний діяч і перший професійний економіст Нового часу; у своїх численних роботах заклав основи теорії ренти й трудової теорії вартості, широко використовував статистичні дані.

Пігу, Артур Сессіл (1877–1969) – видатний англійський економіст, другий глава «Кембриджської школи», автор «Теорії добробуту», описав ефект сальдо готівки, прихильник прогресивної шкали оподаткування.

Платон (427–347 р. до н.е.) – давньогрецький філософ, учень Сократа, автор робіт: «Діалоги», «Держава», «Закони» і ін.; прихильник «натурально-господарської» концепції, творець моделі «ідеальної держави» і доктрини «справедливої ціни», встановлюваної «мудрими правителями»; засновник Академії, учитель Аристотеля.

Посошков, Іван Тихонович (1652–1726) – перший російський економіст, представник меркантилізму, ідеолог абсолютної монархії й системи «влада-власність», автор «Книги про вбогість і багатство».

Р

Рикардо, Давід (1772–1823) – видатний британський економіст, один з лідерів англійської класичної школи політичної економії; автор «Основ політичної економії й оподаткування», автор трудової теорії вартості, теорії диференціальної ренти, теорії зовнішньої торгівлі, теорії боротьби класів; автор концепції «Вікової стагнації»; одним з перших почав широко використати математику для обґрунтування економічних законів.

Робінсон, Джоан Вайолетт (1903–1983) – видатний англійський економіст, представник «Кембриджської» школи й лідер «лівого» крила кейнсіанства; автор «Економічної теорії недосконалої конкуренції», у якій дається негативна оцінка діяльності монополій, поява яких пов'язується з концентрацією виробництва й капіталу, а основною спрямованістю назване зловмисне підвищення цін шляхом дискримінаційної практики їхнього диференціювання.

Ростоу, Уолтер (народ. 1916) – видатний американський історик, соціолог і економіст, один з лідерів індустріально-соціологічного напрямку сучасного інституціоналізму, автор роботи «Стадії економічного росту».

С

Самуельсон, Пол Ентоні (народ. 1915) – видатний американський економіст, один з перших лауреатів Нобелівської премії, автор «Економікса» – одного з найкращих підручників по економічній теорії в ХХ столітті, у якому він спробував поєднати найбільш сильні сторони неокласики (мікрорівень) і кейнсіанства (макрорівень).

Слуцький, Євгеній Євгенович (1880–1948) – український радянський економіст, математик, статистик. Закінчив Київський університет. Професор Київського університету й інших вузів Києва. З 1926 року працював у

кон'юнктурному інституті й ЦСУ СРСР, з 1934р. – в Інституті математики й механіки при МДУ, з 1938 – у Математичному інституті ім. В.А. Стеклова АН СРСР. Досліджував економічні цикли відтворення.

Сміт, Адам (1723–1790) – шотландський філософ, автор «Дослідження про природу й причини багатства народів», що стало «Біблією економістів», засновник і глава англійської класичної школи політичної економії; творець трудової теорії вартості й концепції «дешевої держави», описаний їм принцип «невидимої руки» (вільна конкуренція) одержав ім'я Сміта.

Сей, Жан Батист (1767–1832) – видатний французький економіст, один з лідерів англійської класичної школи політичної економії, автор «Трактату політичної економії», у якому економічна наука була викладена в порядку що став традиційним: виробництво, розподіл, обмін і споживання; висунув концепцію «трьох факторів» виробництва: праця, земля й капітал; закон ринків – «товари обмінюються на товари» – що виключає загальні кризи надвиробництва, одержав ім'я Сея.

Т

Тоффлер, Елвин (народ. 1928) – видатний американський соціолог і економіст, один із творців наукової футурології й лідерів індустріально-соціологічного напрямку, автор робіт «Футурошок» і «Третя хвиля».

Туган-Барановський, Михайло Іванович (1865–1919) – видатний український і російський економіст, зробив значний внесок у теорію економічних коливань (циклів). Його робота «Російська фабрика колись і тепер» є першим дослідженням з економічної історії Росії.

Ф

Фрідман, Мілтон (1912-2006) – видатний американський економіст, визнаний лідер монетарної школи сучасного лібералізму, лауреат Нобелівської премії з економіки 1976 року, автор «Історії грошового обігу в США».

Х

Хайек, Фрідріх Август фон (1899–1992) – видатний австро-британський економіст, видатний представник «третього покоління» Австрійської школи, учень Мізеса, один з лідерів післявоєнного неолібералізму – «лондонської» школи, лауреат Нобелівської премії з економіки 1974 року, автор «Шляхи до рабства».

Хаммурапі (XVIII століття до н.е.) – правитель давньошумерського централізованої держави – Вавилону; провів ряд господарських і

адміністративних реформ; йому приписується складання єдиної системи правил, норм і покарань – «Законів», частина яких стала відома сучасним ученим і є безцінним джерелом інформації з історії, економіки, правознавства.

Хансен, Елвін (1887–1975) – видатний американський економіст, лідер кейнсіанства в США; автор книги «Економічні цикли й національний дохід», у якій викладена «множинна теорія циклів» і даються рецепти проведення активної державної антициклічної політики; ці рецепти були багаторазово використані на практиці в Європі й США і до 70-х років XX століття давали блискучі результати.

Хікс, Джон Ричард (1904–1989) – видатний англійський економіст, представник кейнсіанської школи, співавтор аналітичної моделі *IS-LM*, автор концепції «промислового конфлікту» і роботи «Вартість і капітал».

Ч

Чемберлін, Едвард (1899–1967) – видатний американський економіст, автор «Теорії монополістичної конкуренції», яку він розглядав як один з можливих станів ринку.

Ш

Шан Ян (390–338 р. до н.е.) – видний суспільний діяч Давнього Китаю; легист, прихильник і ідеолог тоталітарно-бюрократичної системи «влада-власність»; провів ряд адміністративних і господарських реформ; йому також приписується введення в Китаї системи «кругової поруки».

Шумпеттер, Йозеф Алоїз (1883–1950) – видатний австро-американський економіст, автор «Теорії економічного розвитку», «Капіталізм, соціалізм, демократія», виділив підприємництво в четвертий (самостійний) фактор виробництва.

ЗМІСТ

Передмова	3
Розділ I. СТРУКТУРА КУРСУ	5
Розділ II. ВАРІАНТИ РЕФЕРАТІВ І ВКАЗІВКИ ДО ЇХ ВИКОНАННЯ	7
ДОДАТОК А.....	14
ДОДАТОК Б	15
ДОДАТОК В	17
ДОДАТОК Г	18
ДОДАТОК Д.....	19
ДОДАТОК Е	36

Навчальне видання

АБРАМОВ Федір Володимирович
ВІНІЦКА Софія Григорівна
ГУБАНОВА Ніно Нодарівна
ДВІНСЬКИХ Володимир Миколайович

ІСТОРІЯ ЕКОНОМІКИ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Методичні вказівки до вивчення курсу
і виконання реферативних завдань
для студентів економічних спеціальностей
заочної форми навчання

Відповідальний за випуск *С.І. Архієреєв*
Роботу до друку рекомендував *М.І. Погорєлов*

В авторській редакції
Комп'ютерна верстка *Д.Т. Лейба*

Підп. до друку   Формат 60x84 1/16. Папір офісний.
Riso-друк. Гарнитура Таймс. Ум. друк. арк. 2,1. Наклад 100 прим.
Зам №   . Ціна договірна.

Видавничий центр НТУ "ХП".
Свідоцтво про державну реєстрацію ДК № 3657 від 24.12.2009 р.
61002, Харків, вул. Фрунзе, 21

Друкарня НТУ "ХП". 61002, Харків, вул. Фрунзе, 21